

REVISTA DE DIVULGACIÓN DA CULTURA
MARÍTIMA E FLUVIAL - BUEU 2015 - Nº 9

O S G a L O S

Isabel Barreto, a capitana galega dos Mares do Sur

Salvador Rodríguez

O seu nome non adoita ser incluído na listaxe dos grandes conquistadores españois de América nos séculos XV e XVI, malia que a súas suas fazañas están á altura de calqueira daqueles intrépidos homes que abriron camiños no Novo Continente e que, iso si, sen esquecer os seus escuros capítulos cheos de tropelías e abusos, fixeron que se escribieran groriosas páxinas da historia da navegación.

Chamábase Isabel Barreto, nacera en Pontevedra e aínda hoxe mantén o estatus de primeira e única muller almirante da Armada española.

Se ao longo de moitos anos se especulou cunha súa posíbel orixe portuguesa, hoxendía a inmensa maioría dos historiadores confirman que Isabel Barreto naceu en Pontevedra en 1565, no seo dunha familia da nobreza galega. Así o acredita a súa biógrafa Eloísa Gómez Lucena no libro *“Españolas en el Nuevo Mundo”* (Ediciones Cátedra), onde vemos que Isabel *“foi bautizada en Santa María a Maior (Pontevedra) co esplendor acorde á posición do seu avó, Francisco Barreto, noutro tempo gobernador das Indias Portuguesas (...) Como a súa familia paterna procedía de Viana do Castelo, eran coñecidos como os da Barra ou os Barretos”*.

Isabel, unha mociña preadolescente da que se di que destacaba pola súa beleza e maila súa alta formación cultural, partiu cara a Brasil arredor do ano 1580. Nembargantes, en 1588 detéctase a súa presenza, e a de parte da súa familia, no virreinato de Perú que, naquela altura, era a posesión máis importante de España en Sudamérica: abarcaba dende Panamá ata o extremo sur de Chile, sendo Lima, a capital do virreinato, unha cidade culturalmente moi activa na que a sociedade xa lle permitía ás mulleres disfrutar dunha autonomía da que carecían na Metrópole peninsular.

Hai fontes que atribúen a chegada de Isabel a Perú, aos designios e influencia da posíbelmente tamén galega Teresa de Castro, esposa do virrei García Hurtado de Mendoza. Sería no ambiente cortesano de Lima onde se coñeceron Isabel Barreto e o Adelantado Álvaro de Mendaña, ilustre navegante e explorador que, en 1567, con tan só 25 anos de idade, xa descubrira as Illas Salomón,

das que escoitara que nelas se agochaban moreas de ouro.

En 1586 Isabel e Álvaro casan en Lima e constitúen un dos matrimonios máis influíntes do virreinato. Na súa xoven, culta e fermosa muller, o Adelantado Mendaña no somentes atopou a unha parella ideal senón tamén unha cobizosa cómplice dos seus soños de conquista e aventura. E, por se fose pouco, coa dote polo casamento que lle proporcionou o seu pai, un financiamento para unha nova expedición ás illas Salomón na procura das riquezas que seica alí os “agardaban”, así como o propósito de fundar unha nova colonia da Coroa de España.

Seis anos despois da voda, o 16 de xuño de 1589, Isabel Barreto, a quen acompañaban os seus irmáns Lorenzo, Diego e Luís, embarca no porto de El Callao, a bordo dunha das catro naves da que ía ser a segunda expedición de Álvaro de Mendaña ás Illas Salomón, cunha tripulación formada por 378 mariñeiros españois e portugueses (Portugal pertencía daquela á Coroa de España) e unhas 90 persoas máis entre mulleres e nenos.

Aconteceu, segundo coinciden en sinalar as crónicas daquela viaxe, que un despiste fixo que pasasen por diante das Salomón sen recoñecelas, descubriendo, en cambio, as Illas Marquesas, nas que se tropezaron cunha forte resistencia dos indíxenas, que tentaron facerlles frente dende as súas canoas tirando pedras contra as naos españolas, tal e como describe o cronista sevillano Luis Belmonte Bermúdez. Despois de bautizar as novas illas, a expedición continuou a súa trave-

sía, salpicada de enfrontamentos cos indios, ata chegar ás Illas de Santa Cruz, nas que sí cumpriron co obxectivo de fundar unha colonia da que, despois de derrotar aos nativos, procederon a aut nomearse gobernadores.

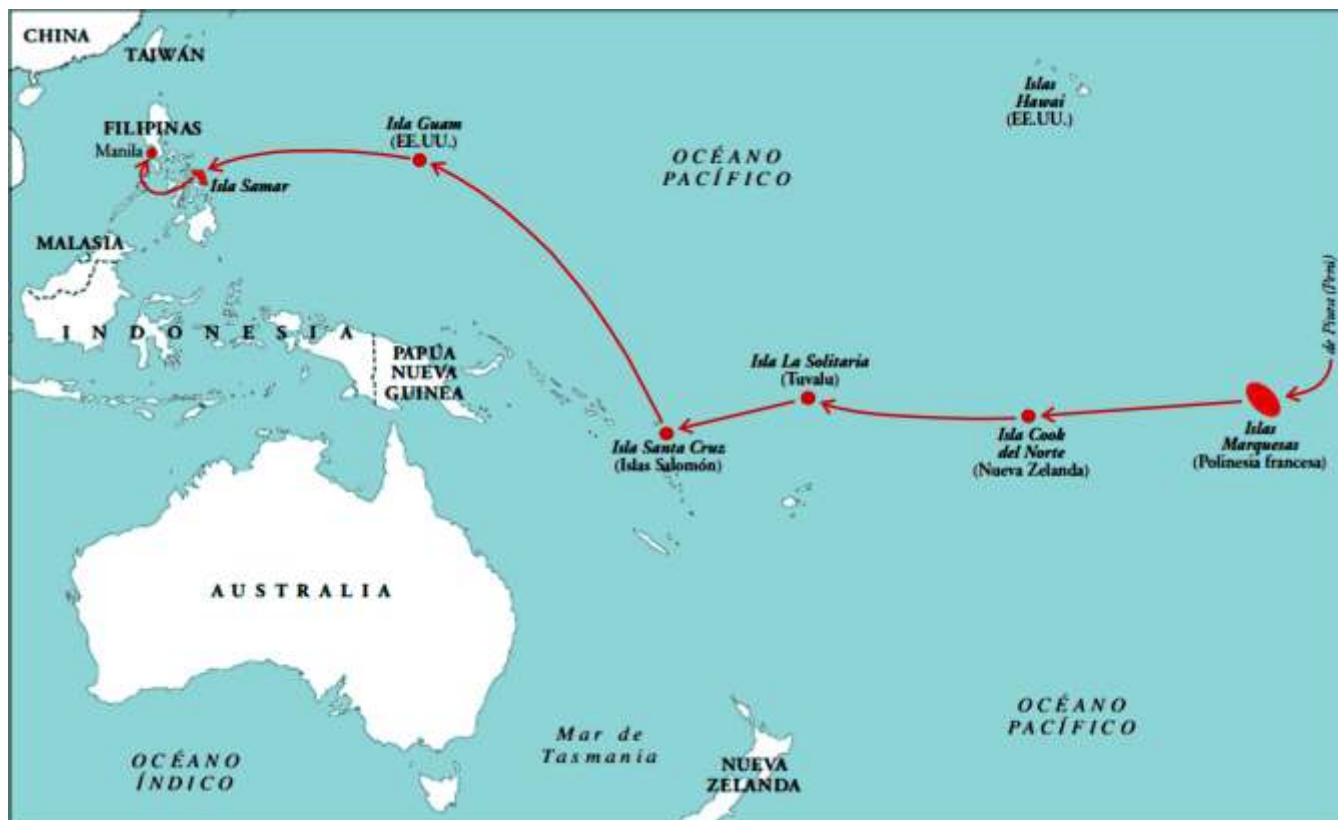
Desgrazadamente, o Adelantado Mendaña non podería disfrutar moito tempo da súa conquista. Doente de malaria, morría en Outubro dese mesmo ano 1595. Claro que antes, o matrimonio, os irmáns de Isabel e os seus homes de confianza, tiveran que contér repetidos actos de rebelión da súa propia tripulación, uns homes fartos xa de tanta andaina e desgrazas que desexaban regresar a Perú en vez de quedarse alí, a mercede xa non somentes dos indíxenas que continuaban asediándoos, senón tamén das enfermidades daquelas terras. Tivo que ser Isabel, que xa exercía de "capitana" máis que o seu marido, quen tomase o mando diante da debilidade física que amosaba Mendaña nos seus derradeiros días de vida.

Mortos Álvaro de Mendaña e o irmán de Isabel, Lorenzo Barreto, que ostentaba galóns de capitán xeneral da frota de Filipe II, a pontevedresa erixiuse en herdeira dos títulos e atribucións de ámbos dous, isto é: Gobernadora de Santa Cruz, Adelantada do Mar Océano e Almirante da Armada española.

Entre as enfermidades, a guerra cos indíxenas e a baixa moral das tropas ao seu mando, a situación en Santa Cruz fíxose insostíbel, pero a impetuosa almiranta, en vez de volver a Lima, decidiu capitanear a súa propia expedición cun destino e obxectivo: Filipinas. Foi nesa travesía cando se revelou, xa sen necesidade do apoio do seu esposo nin o dos seus irmáns, o carácter dunha muller de "actitude inflexible e severa", que era quen de manter a disciplina entre aqueles homes decote dispostos a conspirar e amotinarse.

Naquela viaxe, na que a tripulación tivo que comer cascudas e víveres podres, mentres a almiranta era acusada de gardar os alimentos frescos na súa despensa, pasou de todo: faleceron, en tres meses, 150 persoas a bordo, e a galega e o piloto, o portugués Pedro Fernández de Quirós, tentaron facerse asasinar entre si. De feito, a Manila chegou só unha das tres naves que tiñan zarpado de Santa Cruz.

Non se conserva ningún retrato de Isabel Barreto, pero Eloísa Gómez Lucena, recorreu a escritos do propio piloto, Fernández de Quirós, para tratar de aproximarse aos rasgos físicos e ao carácter daquela dama. Dada a inimizade entre Pedro e Isabel, Gómez de Lucena avisa de que seguramente o mariño portugués tentou de esaxerar os seus de-

Itinerario expedición Mendaña e Isabel Barreto aos Mares do Sur

Retrato virtual de Isabel Barreto

fectos e agachar as virtudes da galega cando a describe como “caprichosa, derrochadora, autoritaria e até despótica”, chegándoa a acusar de roubar a escasa auga da que dispuña tripulación, para lavar con ela a súa roupa: “En los vestidos de doña Isabel había para gastar dos años”, escribiu nos seus diarios Quirós cando Isabel Barreto xa se consolidara como Gobernadora e, coa complicidade dos seus irmáns Diego e Luís, mandaba na súa tripulación cun despotismo e crueldade inhumáns, segundo o copiloto. Polos diarios de Fernán-des Quirós soubo tamén Eloísa Gómez Lucena dun lamentábel episodio na bahía de Manila, que a bió-grafa conta así: “Isabel Barreto prohibiu, sen motivo algún, desembarcar, baixo a pena de morte. Pero á noite, un soldado casado, pai dun fillo recién nado, colleu unha barquiña e achegouse ata un poboado na procura de leite para o seu fillo. Ao seu regreso, Isabel Barreto ordenou aforcalo do pau maior. O sarxento non lle quixo facer caso e o contramestre dirixiuse a ela con estas verbas en español antigo: “Igual hiciera la señora en darnos de co-

mer de lo que tiene guardado, y de las botijas de vino y aceite, con quien tiene necesidad, que no en esas estropeaduras”. Non se sabe, xa que Fernán-des de Quirós non contou o final deste episodio, se a Capitana executou a aquel pai ou, se ameazada por un motín a bordo, lle perdoou a vida.

Volveu casar Isabel Barreto na capital filipina. O seu recién estreado marido, Fernando de Castro, deixouse convencer pola insistencia da almiranta para tentar afrontar unha “asignatura” que lle quedara pendente, a expedición ás Illas Salomón, pero nunca chegaron a conquistar o financiamento nen os permisos necesarios, malia que os procuraron ao longo de seis anos. Iso sí, en 1597, Isabel non dubidou en embarcarse xunto con De Castro para realizar unha incursión en México.

A derradeira noticia que se ten de Isabel Barreto é a do seu falecemento en Castrovirreina (Perú) o 3 de setembro de 1612. Malia que se lle atribúen varios fillos, a Capitana legou todos os seus bens aos seus irmáns e sobriños e ao seu capelán (era unha muller moi relixiosa), deixándolle un remanente ao seu home.

O “remanente” consistía nunha grande fortuna económica, amáis de “un esclavo y su mujer de la Yndia de Portugal (Brasil), un negro y su mujer de China, otro negro con su mujer, una esclava de Java, otro negro y dos negritas boçales (recentemente feitas escravas)”.

In Memoriam Seso Fazanes.

